

ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНИХ ЗБИТКІВ АБО УСУНЕННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ШКОДИ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. СТ. 45, 46 КК УКРАЇНИ

REIMBURSEMENT OF LOSSES OR ELIMINATION OF DAMAGE IN CASE OF DISCHARGE FROM CRIMINAL LIABILITY UNDER ARTICLES 45, 46 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Сень І.З., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінального права і кримінології
Львівський національний університет імені Івана Франка

Федорович Н.А., д.філос. в гал. права,

асистент кафедри кримінального права і кримінології
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена тлумаченню поняття «відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди» як однієї з підстав звільнення від кримінальної відповідальності за ст. ст. 45 і 46 КК України. Авторками підтримано позицію щодо відмови від терміна «збитки» задля уникнення різнотлумачення понять «відшкодування завданих збитків» і «усунення заподіяної шкоди», адже кримінальним правопорушенням заподіюється істотна шкода, яку винному потрібно відшкодувати або усунути. Констатовано, що відшкодування шкоди чи усунення збитків може відбуватися у різних формах, однак відповідний спосіб відшкодування має насамперед бути погоджений з потерпілою особою. На відміну від ст. 45 КК України, для застосування якої необхідне повне відшкодування завданих особою збитків або усунення заподіяної шкоди, при звільненні від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України відшкодування збитків або усунення шкоди може бути і неповним, якщо на це є згода потерпілого. У ст. 46 КК України відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди є обов'язковою підставою звільнення і потерпілий не може відмовитись від компенсації, але вона може бути частковою, наприклад, шляхом вибачення перед потерпілим, якщо останній підтверджує, що такий спосіб «відшкодування» є достатнім. Якщо кримінальним правопорушенням не завдано збитки або не заподіяно шкоду, застосування ст. ст. 45 та 46 КК України можливе без встановлення цієї підстави звільнення. Підтримано позицію, що не підлягає усуненню лише шкода у вигляді смерті, а компенсація шкоди здоров'ю може оцінюватися як відшкодування збитків або усунення шкоди в контексті аналізованих статей. Стверджено, що з точки зору чинного КК України відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди має відбуватися до постановлення ухвали суду про звільнення від кримінальної відповідальності, але варто внести зміни в ст. 46 КК України для надання винній особі можливості відстрочення чи розстрочення відшкодування. Відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди може здійснюватися не лише винним, але й за його ініціативою іншими особами, якщо винний об'єктивно не може здійснити таке відшкодування чи усунення.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, підстава звільнення, дійове каяття, примирення, відшкодування, усунення, шкода, судова практика.

The article is devoted to the interpretation of the concept of "reimbursement of losses or elimination of damage" as one of the grounds for discharge from criminal liability under Articles 45 and 46 of the Criminal Code of Ukraine. The authors support the position that the term "losses" should be excluded from the analyzed articles to avoid misinterpretation of the concepts of "reimbursement of losses" and "elimination of damage", since a criminal offence causes considerable damage which the offender is required to reimburse or eliminate. It is stated that reimbursement of losses or elimination of damage may take various forms, but the appropriate method of compensation must be primarily agreed with the victim. Unlike Art. 45 of the Criminal Code of Ukraine, which requires full reimbursement of the losses incurred or elimination of the damage caused, when discharging from criminal liability under Art. 46 of the Criminal Code of Ukraine, reimbursement of losses or elimination of damage may be incomplete if the victim consents to it. According to Art. 46 of the Criminal Code of Ukraine, reimbursement of the losses incurred, or elimination of the damage caused is a mandatory ground for discharge and the victim cannot refuse compensation, but it may be partial, for example, by apologizing to the victim if the latter confirms that such a method of "compensation" is sufficient. If the criminal offence did not cause losses or damage, the application of Articles 45 and 46 of the Criminal Code of Ukraine is possible without establishing this ground for discharge. The authors support the position that only damage in the form of death is not subject to elimination, whereas compensation for damage to health can be assessed as reimbursement of losses or elimination of damage in the context of the analyzed articles. It is stated that, from the perspective of the current Criminal Code of Ukraine, reimbursement of losses or elimination of damage should take place before the court ruling on discharge from criminal liability is issued. Nevertheless Art. 46 of the Criminal Code of Ukraine should be amended to provide the offender with the possibility of deferment or installment of compensation. Reimbursement of losses or elimination of damage may be carried out not only by the offender, but also on his/her initiative by other persons, if the offender is objectively unable to carry out such reimbursement or elimination by him-/herself.

Key words: discharge from criminal liability, ground for discharge, effective repentance, reconciliation, reimbursement, elimination, damage, judicial practice.

Постановка проблеми. У ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» та ст. 46 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим» Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1] однією із передбачених законодавцем підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності є відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди. Зазначена підстава викликає труднощі для правозастосовних органів, а також чимало дискусій у наукових колах через невирішені питання з її тлумаченням.

Стан опрацювання проблеми. Різні аспекти відшкодування винним завданих збитків або усунення заподіяної шкоди у контексті звільнення від кримінальної відповідальності досліджували такі вчені, як Ю.В. Баулін [2],

Ю.С. Бурбела [3], М.Є. Григор'єва [4], С.В. Давиденко [5], О.О. Дудоров [6], О.О. Житний [7], А.О. Ізраєлян [8], О.С. Козак [9], А.М. Яценко [10] та інші, однак окремі параметри такого відшкодування чи усунення так і не знайшли свого одноставного вирішення.

Враховуючи дискусійність поняття «відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди» у контексті звільнення від кримінальної відповідальності, метою статті є запропонувати науково обгрунтовані підходи до його розуміння.

Виклад основного матеріалу. Для уявлення такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності як відшкодування винним завданих ним збитків або усунення заподіяної шкоди виділимо такі аспекти проблеми.

1. Щодо паралельного вживання законодавцем понять «відшкодування завданих збитків» та «усунення заподіяної шкоди».

Ст. ст. 45, 46 КК України закінчуються формулюванням «відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду». Сполучник «або» вказує на те, що це альтернативні варіанти однієї підстави звільнення від кримінальної відповідальності, але визначень цих понять законодавець не подає. Натомість судова гілка влади взагалі не проводить розрізнення вказаних понять, принаймні у контексті згаданих статей відсутні правові позиції, які б розтлумачували їхні відмінності. У науці ці поняття розмежовують, однак підходи до розуміння відрізняються. Здійснювати детальний аналіз цих підходів у цій статті не бачимо доцільності, бо це вже зроблено декількома вченими (зокрема, Ю.С. Бурбелою [3], М.Є. Григор'євою [4], А.О. Ізраєлянцем [8], А.М. Ященком [10]).

Варто погодитись з Ю.С. Бурбелою, який стверджує, що через отожднення цих кримінально-правових категорій, паралельне їх вживання та різнобічне тлумачення, з метою оптимізації процесу добровільного відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, доцільно відмовитися від терміна «збитки» [3, с. 49–50]. І справді, класично вважається, що кримінальним правопорушенням заподіюється істотна шкода і, очевидно, саме її потрібно відшкодувати або усунути. Навіть ВС у своїй постанові від 4 червня 2019 р. у справі № 135/112/17 звернув увагу на цивільно-правовий характер поняття «відшкодування збитків», вказавши, що заподіяна кримінальним правопорушенням шкода як обставина, що впливає на його кваліфікацію та вирішення інших питань, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності, та відшкодування збитків як спосіб захисту порушеного цивільного права і компенсаційний механізм мають неоднакову юридичну природу, відрізняються за критеріями визначення і правовими наслідками [11].

2. Відмінність аналізованої підстави звільнення у ст. ст. 45 і 46 КК України та форми відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

У ст. 45 КК України однією з підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є повне відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди. На необхідність повного відшкодування збитків або усунення шкоди при звільненні від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України звертає увагу і Пленум ВС України у постанові «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12. Згідно із абз. 3 п. 3 цієї постанови, «дійове каяття полягає в тому, що після вчинення злочину особа щиро покаялась, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду. Відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК. Виняток можуть становити лише випадки вчинення злочину чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки» [12].

У ст. 46 КК України, формулюючи аналізовану підставу для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, законодавець вже не згадує про повноту такого відшкодування або усунення. Визнанням у кримінально-правовій науці є підхід, що, на відміну від ст. 45 КК України, при звільненні, передбаченому ст. 46 КК України, відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди може бути і неповним, але воно має бути достатнім [6, с. 75; 13, с. 135], тобто таким, з яким погоджується потерпілий. Така позиція підтримана практикою [14; 15; 16]. Не висло-вив заперечень щодо цього підходу і ВС, який у постанові від 10 серпня 2021 р. у справі № 161/694/20 звернув увагу

на те, що саме потерпіла особа пропонує конкретні форми та механізм такого відшкодування або усунення, та наголосив: якщо потерпілий незадоволений відшкодуванням, то застосування ст. 46 КК України є неможливим [17].

Відтак, при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди може бути і неповним, якщо на це є згода потерпілого.

Водночас невирішеним залишилося питання про те, чи може потерпілий «пробачити» винному збитки або шкоду, тобто взагалі відмовитися від відшкодування. Так, Ю.В. Баулін допускає можливість потерпілого вибачити винному заподіяну шкоду [2, с. 141]. А.О. Ізраєлян також не бачить перепон для застосування цього виду звільнення, коли потерпілий не вимагає жодних компенсацій [8, с. 99]. На факультативний характер відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди вказує і С.В. Давиденко [5, с. 279]. Натомість у постанові ККС ВС від 10 серпня 2021 р. у справі № 161/694/20 констатовано, що «законодавець у ст. 46 КК передбачив обов'язкову підставу (умову) для застосування даного виду звільнення від кримінальної відповідальності це відшкодування винним потерпілому завданих ним внаслідок вчинення кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину збитків або усунення заподіяної шкоди» [17]. Відтак, підхід про факультативний характер аналізованої підстави суперечить цьому висновку ВС. О.О. Дудоров також вважає такий підхід поширювальним тлумаченням кримінального закону, оскільки відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди є невід'ємним атрибутом регламентованого чинною редакцією ст. 46 КК України примирення. Разом з тим, науковець вважає за доцільне удосконалити ст. 46 КК України в цій частині з тим, щоб її застосування не виключалося у випадку пробачення (повністю або частково) потерпілим шкоди, заподіяної йому особою, яка вчинила кримінальне правопорушення [6, с. 76].

Спробуємо викласти варіант вирішення цієї проблеми з точки зору чинної редакції ст. 46 КК України. Для початку зазначимо, що, розкриваючи зміст повного відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди як складову дійового каяття у ст. 45 КК України, Пленум ВС України у постанові від 23 грудня 2005 р. № 12 зазначив, що воно відбувається шляхом відшкодування заподіяної злочином (тепер – кримінальним правопорушенням) матеріальної та моральної шкоди, загладжувани її в інший спосіб, наприклад, шляхом прилюдного вибачення за завдану образу [12]. Щодо відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди у ст. 46 КК України, вище ми вже цитували правову позицію ВС, викладену у постанові від 10 серпня 2021 р. у справі № 161/694/20, про те, що саме потерпіла особа пропонує конкретні форми та механізм такого відшкодування або усунення [17].

У постанові ККС ВС від 15 лютого 2022 р. у справі № 283/460/21 зазначено, що «критеріями для визначення способу відшкодування (компенсації) шкоди є: вид завданої шкоди (моральна, фізична, майнова) *позиція потерпілого, яка має пріоритетне значення*». Крім того, ВС звернув увагу на те, що «згода винуватого на добровільне відшкодування (компенсації) шкоди, а також *згода потерпілого на відповідний спосіб її відшкодування (компенсації) має правове значення*» [18]. Таку позицію ВС виклав щодо добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди як обставини, що пом'якшує покарання (ст. 66 КК України), проте з метою забезпечення уніфікованого тлумачення такий підхід має застосовуватись і при звільненні від кримінальної відповідальності.

Відповідно, є невичерпний перелік варіантів відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Таких варіантів може бути безліч, головне, щоб

на конкретну форму компенсації погодився потерпілий. Щоправда, в разі відсутності потерпілого при звільненні за ст. 45 КК України згода на спосіб відшкодування буде по факту надаватись прокурором (в іншому випадку він не подасть клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності), а також суддею, який оцінюватиме повноту такого відшкодування чи усунення.

Нагадаємо, що способом загладування шкоди Пленум ВС України визнав «прилюдне вибачення за завдану образу» [12]. А зважаючи на те, що у ст. 46 КК України відшкодування або усунення може бути неповним, не бачимо перешкод для визнання цієї підстави дотриманою у випадку, якщо винний, наприклад, вибачився перед потерпілим, за умови, що останній підтверджує достатність такого способу «відшкодування» та не заперечує проти звільнення винного від кримінальної відповідальності.

3. Щодо можливості компенсувати шкоду життю або здоров'ю особи.

Не будь-яка шкода може бути відшкодована або усунена в розумінні ст. ст. 45 і 46 КК України. Аналізуючи поняття «відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди» у контексті положень ст. 46 КК України, ВП ВС у постанові від 16 січня 2019 р. у справі № 439/397/17 наголосила, що заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні цієї статті має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню). ВП ВС наголосила, що смерть є наслідком, що має незворотний характер, а втрата життя людини, яке відповідно до ст. 3 Конституції України визнається в Україні найвищою соціальною цінністю та є особливим об'єктом кримінально-правової охорони, не підлягає відшкодуванню. Життя людини не може бути відновлене через незворотність смерті. Таким чином, судом констатовано, що шкода у вигляді смерті відшкодуванню або усуненню в розумінні ст. 46 КК України не підлягає [19].

Виникає проблема з відшкодуванням завданих збитків або усуненням заподіяної шкоди у кримінальних правопорушеннях, у яких заподіяно шкоду здоров'ю особи. У цьому випадку варто погодитись з В.В. Навроцькою, яка зазначила, що фізична чи моральна шкода не можуть бути усунуті в повному обсязі, таке усунення не більше, як юридична фікція. Така компенсація може бути здійснена у різній формі, у тому числі й шляхом виплати матеріального еквівалента такої шкоди – затрат на лікування, протезування, плати за моральні страждання та переживання [20, с. 60–61].

4. Щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності у випадку, коли збитки не завдані або шкода не заподіяна.

Вище ми вже згадували роз'яснення Пленуму ВС України про те, що відсутність хоча б однієї зі складових дійового каяття (у тому числі повного відшкодування збитків або усунення шкоди) виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України. Водночас Пленум ВС України зазначає, що «виняток можуть становити лише випадки вчинення злочину чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки» [12]. Такий підхід щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям підтримав і ВС. У постанові ККС ВС від 11 квітня 2019 р. у справі № 308/7582/17 випадки вчинення кримінального правопорушення чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки, виокремлені як виняток, за якого застосування ст. 45 КК України можливе без встановлення зазначеної складової дійового каяття [21].

Щодо означеної проблеми в контексті звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим ВС наразі не висловлювався. Вважаємо, що у цьому випадку варто застосувати аналогію тлумачення кримінального закону і такий же підхід використовувати і при звільненні особи від криміналь-

ної відповідальності, передбаченому ст. 46 КК України [22, с. 379].

Принагідно зазначимо, що такий самий підхід ВС послідовно застосовує при тлумаченні ст. 69-1 КК України («Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання»). Так, ВС неодноразово звертав увагу на те, що під час призначення покарання із застосуванням ст. 69-1 КК України добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди не враховується (відсутність цієї ознаки не є перешкодою для застосування спеціальних правил призначення покарання) тоді, коли такі збитки або шкоду не заподіяно (такий висновок міститься, зокрема, у постанові ККС ВС від 11 липня 2024 р. у справі № 495/6756/23 [23]).

Таким чином, у випадку вчинення кримінального правопорушення чи замаху на нього, внаслідок яких не завдано збитки або не заподіяно шкоду, застосування ст. ст. 45 та 46 КК України можливе без встановлення цієї підстави звільнення.

5. Строки відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Проблема вказаних статей у частині відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди полягає в тому, що у законі не вказано, чи можна їх відстрочити чи розстрочити.

Щодо ст. 45 КК України означена проблема вирішується простіше: повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди має відбутися до постановлення ухвали суду про звільнення від кримінальної відповідальності, адже суд, приймаючи рішення про таке звільнення, повинен підтвердити повноту здійсненого відшкодування чи усунення. Суди неодноразово зазначали, що ст. 45 КК України не може бути застосована у випадках, коли обвинувачений (підсудний) лише обіцяє відшкодувати заподіяні ним збитки у майбутньому [24; 25; 26].

Інша річ зі ст. 46 КК України, оскільки ця норма передбачає можливість часткового відшкодування, якщо на це є згода потерпілого. Виникає питання, як діяти суду, якщо певна частина збитків була усунута або відбулось часткове відшкодування шкоди, а іншу частину компенсації винний зобов'язався здійснити протягом певного часу, на що потерпілий погодився. Позиції вчених щодо цього питання різняться. Ю.В. Баулін допускає можливість відшкодування збитків чи усунення шкоди або їх частини після закриття кримінального провадження у випадку досягнення такої домовленості [2, с. 141]. Однак в такому разі виникає проблема через безумовність цього виду звільнення. Основне питання: що робити суду, якщо особу було звільнено від кримінальної відповідальності, а в подальшому вона відмовилась компенсувати збитки (шкоду)? Наприклад, А.М. Ященко пропонує допускати звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням в разі, коли завдані збитки або заподіяна шкода ще реально не відшкодовані чи усунені, але сторони кримінально-правового конфлікту уклали угоду, в якій передбачили порядок цього відшкодування або усунення. У разі ж невиконання звільненою від кримінальної відповідальності особою обумовлених угодою обов'язків вчений пропонує потерпілому захистити свої права у порядку цивільного судочинства [10, с. 14]. З цього приводу Ю.С. Бурбела ставить ряд риторичних запитань: наскільки це справедливо і правомірно? Адже не виконується умова кримінально-правового заохочення, а отже, для звільнення від кримінальної відповідальності немає підстав. Однак якщо особу вже звільнено, то як бути з огляду на відсутність зворотного механізму [3, с. 151]?

О.О. Дудоров та А.О. Ізраєлян стверджують, що вимоги потерпілого мають бути задоволені до моменту винесення рішення щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим [6, с. 75; 13, с. 135; 8, с. 112]. Зокрема, А.О. Ізраєлян,

згадує про безумовність цього виду звільнення та стверджує, що, даючи згоду на примирення, потерпілий повинен зазначити, що жодних претензій у нього немає та йому відшкодовано збитки або усунуто шкоду [8, с. 112]. З точки зору чинного КК України вважаємо другий із зазначених підходів більш обґрунтованим, оскільки він відповідає буквальному тлумаченню змісту ст. 46 КК України, у якій дієслова «відшкодувала» та «усунула» є доконаного виду та вжиті законодавцем у минулому часі.

Водночас вважаємо, що можливість надання винній особі відстрочки чи розстрочки для відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди цілком відповідає цілям кримінального права та процесу. Однак для цього потрібно внести зміни в кримінальний закон і передбачений ст. 46 КК України вид звільнення від кримінальної відповідальності перетворити в умовний. При цьому умовним його варто сформулювати лише для тих випадків, коли завдані збитки ще фактично не відшкодовані або заподіяна шкода не усунена, але сторони погодили порядок такого відшкодування (усунення). Зазначимо, що про доцільність внесення тих чи інших змін до чинного законодавства в цій частині вже неодноразово згадували науковці (наприклад, Ю.С. Бурбела [3, с. 150–151], О.О. Дудоров [6, с. 75], А.М. Яценко [10, с. 14]).

6. Суб'єкти відшкодування збитків або усунення шкоди.

В абз. 6 п. 3 постанови Пленуму ВС України від 23 грудня 2005 р. № 12 зазначено, що відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди може здійснюватися «винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами» [12]. Таке положення є суперечливим з точки зору кримінального права, адже саме особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має відчутти на собі негативний вплив, пов'язаний з її кримінальною протиправною поведінкою.

Ця проблема наразі не знайшла свого однозначного вирішення в науковій літературі. Так, О.О. Житний згадує про принцип особистої відповідальності та наголошує, що відшкодування збитків, усунення шкоди повинні бути результатом особистих зусиль їх заподіювача [7, с. 152]. При цьому, науковець допускає залучення інших осіб для усунення винним наслідків кримінального правопорушення (наприклад, фахівців для відновлення пошкодженої споруди, ремонту автомашини, лікування потерпілого тощо) [7, с. 146].

Ю.В. Баулін, Ю.С. Бурбела, М.Є. Григор'єва, О.О. Дудоров допускають здійснення відшкодування збитків або усунення шкоди іншими особами, якщо особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, об'єктивно не мала можливості зробити це особисто, та за умови, що ініціатива щодо такого відшкодування походила саме від неї [2, с. 134; 3, с. 99–100, 129; 4, с. 162–163; 13, с. 132]. Зокрема, М.Є. Григор'єва наголошує, що винна особа

повинна проявити активність та ініціативу в міру своїх можливостей [4, с. 162–163]. О.О. Дудоров зазначає: якщо таке відшкодування чи усунення здійснюється «без її особистої участі або принаймні без ініціативи та сприяння з її боку», зазначену підставу звільнення слід вважати не дотриманою [13, с. 132].

Погоджуємось, що первинно обов'язок по відшкодуванню завданих збитків чи усуненню заподіяної шкоди має лягати на винного, однак за об'єктивної неможливості здійснення ним такої компенсації, за його ініціативи (прохання) таке відшкодування чи усунення може здійснюватися іншими особами.

Висновки. У результаті аналізу особливостей відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди в контексті видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених ст. ст. 45 і 46 КК України, можна зробити такі висновки:

– у ст. ст. 45 і 46 КК України законодавцю доцільно відмовитися від терміна «збитки»; кримінальним правопорушенням заподіюється істотна шкода і саме її потрібно відшкодувати або усунути;

– якщо кримінальним правопорушенням завдано збитки або заподіяно шкоду, то для застосування ст. 45 КК України така шкода (збитки) мають бути відшкодовані у повному обсязі, а для застосування ст. 46 КК України відшкодування повинне бути здійснено принаймні частково, а потерпілий не може «пробачити» винному збитки або шкоду, тобто взагалі відмовитися від відшкодування; водночас не бачимо перешкод для визнання частковим відшкодуванням, наприклад, вибачення винного перед потерпілим, за умови, що останній підтверджує, що такий спосіб «відшкодування» є достатнім для нього;

– шкода у вигляді смерті відшкодуванню або усуненню в розумінні ст. ст. 45, 46 КК України не підлягає, однак компенсація шкоди здоров'ю особи, у тому числі й шляхом виплати матеріального еквівалента такої шкоди, може оцінюватися як відшкодування збитків або усунення шкоди в контексті аналізованих статей;

– якщо кримінальним правопорушенням не завдано збитки або не заподіяно шкоду, застосування ст. ст. 45 та 46 КК України можливе без встановлення цієї підстави звільнення;

– з точки зору чинного КК України відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди має відбуватися до постановлення ухвали суду про звільнення від кримінальної відповідальності; водночас доцільно було б внести зміни в ст. 46 КК України з тим, щоб надати винній особі можливість відстрочки чи розстрочки для здійснення відшкодування;

– відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди може здійснюватися не лише винним, але й за його згодою іншими особами, проте із дотриманням певних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 19.07.2024).
2. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.
3. Бурбела Ю.С. Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди в кримінальному праві України : дис. ... д.філос. в галузі права : 081. Київ, 2020. 253 с.
4. Григор'єва М.Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 204 с.
5. Давиденко С. Проблеми вдосконалення норм інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3(62). С. 276–285.
6. Дудоров О.О. Про проблеми кримінально-правового примирення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2013. № 1. С. 73–77.
7. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 210 с.
8. Ізраєлян А.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим : дис. ... д.філос. в галузі права : 081. Одеса, 2022. 188 с.
9. Козак О.С. Відшкодування шкоди, завданої злочинцем, як підстава звільнення від кримінальної відповідальності. *Право і суспільство*. 2014. № 1-2. С. 226–229.
10. Яценко А.М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.

11. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 червня 2019 р. у справі № 135/112/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261919> (дата звернення: 23.08.2024).
12. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12. База даних «*Законодавство України*». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05> (дата звернення: 26.07.2024).
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
14. Ухвала Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 9 березня 2023 р. у справі № 203/4696/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109458804> (дата звернення: 28.08.2024).
15. Ухвала Коростишівського районного суду Житомирської області від 23 лютого 2022 р. у справі № 935/2316/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103572249> (дата звернення: 28.08.2024).
16. Постанова Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 24 червня 2010 р. у справі № 1-184/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/10078359> (дата звернення: 28.08.2024).
17. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 серпня 2021 р. у справі № 161/694/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99009862> (дата звернення: 26.07.2024).
18. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 лютого 2022 р. у справі № 283/460/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103487249> (дата звернення: 23.08.2024).
19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 р. у справі № 439/397/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (дата звернення: 26.07.2024).
20. Навроцька В. Поняття потерпілого від злочину у ст. 46 КК України та відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого. Новітні кримінально-правові дослідження – 2019 : альманах наукових досліджень. 2019. С. 55-62.
21. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 квітня 2019 р. у справі № 308/7582/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81202988> (дата звернення: 28.07.2024).
22. Сень І.З., Федорович Н.А. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України): аналіз правових позицій Верховного Суду. *Науковий вісник УжНУ*. Серія: Право. 2024. Вип. 84. Ч. 3 С. 374-382. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.3.57.
23. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 липня 2024 р. у справі № 495/6756/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120426199> (дата звернення: 26.08.2024).
24. Ухвала Тиврівського районного суду Вінницької області від 4 травня 2016 р. у справі № 145/350/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57548291> (дата звернення: 28.08.2024).
25. Ухвала Болградського районного суду Одеської області від 6 березня 2018 р. у справі № 497/332/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72600121> (дата звернення: 28.08.2024).
26. Ухвала Червоноармійського районного суду Житомирської області від 10 листопада 2020 р. у справі № 276/157/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92767656> (дата звернення: 28.08.2024).